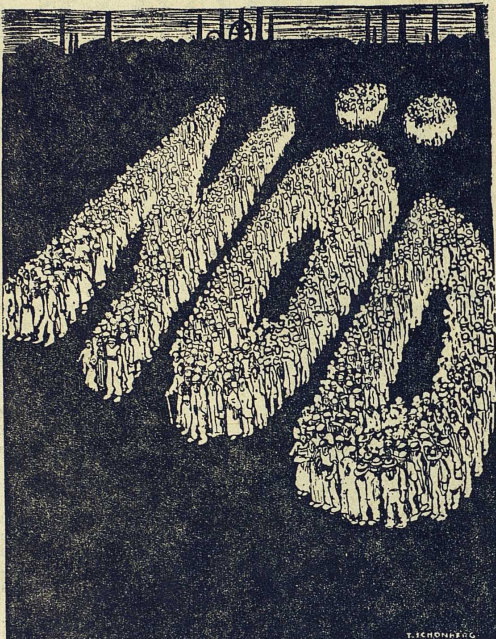

Svensk liberalism för 50 år sedan

I DET SENASTE alstrat av sin oavslutade produktion har Sven Ulric Palme behandlat Karl Staaff och storstrejken 1909 (Bonniers, 17:50 kr). Genom den sinnrika kompositionen, det nya materialet, de breda perspektiven och den skickliga analysen blir denna lilla skrift en samtidigt fängslande och vetenskapligt betydande introduktion i svensk politik, och särskilt i liberal politik, efter storstrejken för 50 år sedan.

Palme börjar sitt arbete med en erinran om brytningarna inom det liberala partiet vid denna tid. De radikala, som krävde en social reform likaväl som en politisk, var främst representerade i städerna, de mera konservativa, som i ekonomiskt-sociala frågor stod högerns ganska nära, hade sitt fäste på landsbygden. Storstrejken var ägnad att aktualisera motsättningarna; inom det ena läget var man benägen att framhäva arbetarnas krav och att överse med strejker och avtalsbrott, inom det andra betraktades storstrejken gärna som ett hot mot samhällsordningen. I detta läge höll Karl Staaff den 21 november 1909 — alltså några månader efter strejkens inställande — ett tal i Eskilstuna om socialismen, liberalismen och storstrejken. Hans vilja att ställa kyrkan mitt i byn, att kritisera både mot höger och vänster, är påfallande. Regeringen anklagades för bristande initiativ och för allmän konservatism; samarbete med socialdemokratin för att genomföra reformer försvarades. Men med särskild styrka angrep Staaff vad han med ett då för tiden vanligt uttryck kallade de "anarkiserande" tendenserna inom socialde-

"Stridslinjen" kallade tecknaren Torsten Schonberg ovanstående framställning i Söndags-Nisse den 5 september 1909 av den sociala konfliktens aktuella läge. — "Partisk medkänsla med arbetarna är inte huvudsaken i denna bild, som i stället avser att anklaga arbetarledarna för att offra massorna", skriver Sven Ulric Palme i sin kommentar.

att "anställa en ingående prövning av sin politiska partiställning". Av särskilt intresse är att Staaff vände sig mot typografistrejken som ett medel att undertrycka pressens frihet och att han även förklarade att i en socialiserad stat ingen fri press vore tänkbar, ty staten kunde inte väntas subventionera misshagliga tidningar. "Här föreligger nog ett fall, där den privata äganderätten är frihetens bästa värn."

Efter dessa inledande kapitel går

Palme in på reaktionen mot och förutsättningarna för Eskilstunatalet. De mera konservativa liberala tidningarna och politikerna underströk vad som passade dem i Staaffs tal och kunde alltså ge sitt bifall; det är möjligt att en av dessa liberaler, författarens farfar Sven Palme, genom en hänvändelse till Staaff påverkat talets utformning. Bland radikaler, som i december 1909 fick ett huvudstadsorgan i Valfrid Spångbergs Aftontidningen, dominerade kritiken. Till dem som särskilt

framträdde hörde Mauritz Hellberg i Karlstads-Tidningen, Eliel Löfgren, Erik Palmstierna och Assar Akerman. Det är betecknande att flera av de mest aktiva på båda flyglarna sedermera bröt med Staaff och närmade sig eller ingick i antingen högerpartiet eller det socialdemokratiska partiet; så Aftonbladets redaktör Harald Sohlman, Sven Palme, Palmstierna och Akerman. Tydligt är dock att Eskilstunatalet i det aktuella läget bidrog att hålla partiet samman och att det stora flertalet ledande liberaler i det väsentliga kunde ansluta sig till partichefen.

Var Staaffs tal ett konsekvent uttryck för hans allmänna övertygelse i dessa frågor eller var det väsentligen en taktisk operation och dess innehåll starkt påverkat av rent partipolitiska hänsyn? De kapitel i vilka Palme behandlar dessa problem ger en sällsynt levande bild av politikens villkor i den svenska demokratin vid denna tid.

Palme visar först att Staaffs uttalanden stod i god överensstämmelse med den allmänna åskådning som han tidigare vid skilda tillfällen och i olika sammanhang givit uttryck åt. "Staaffs udd mot anarkien, hans vakthållning kring samhällsordningen, hans förlitan på sociala reformer genom parlamentarisk aktion, med lagliga medel, var densamma 1905, 1906, i februari 1909 och i Eskilstunatalet den 21 november 1909."

Men detta utesluter inte att talets utformning var influerad av den tillfälliga situationen och av partitaktiska hänsyn. Staaff ville leda partiet, men han ville tillika ena det och bevara dess styrka. "Man måste, för partiets och för sin egen skull, hindra en övergång, bland de liberala riksdagsmännen liksom bland väljarna, från den borgerliga vänsterns högerflygel till Lindmanhögern. Det var nödvändigt för honom att en gång för alla göra klart för de moderat-liberala lantmännen att namnet Karl Staaff inte stod för kulturradikalism och för anknyt-

Alfred Petersson i Påboda, "den förste bonden vid konungens rådsbord". Teckning av Albert Engström.

mokratin; härmed avsågs utom parlamentariska och olagliga aktioner. De liberaler som vore "beredda att försvara alla arbetarledningens bedrifter" uppmanades

5/8

ning till socialismen — så som det hette i högeragitationen." Detta var av särskild vikt med tanke på att enligt den beslutade rösträttsreformen antalet väljare vid de kommande andrakammarvalen skulle ökas främst i landsbygdsdistrikten. Staaff hade också anledning att oroa sig för en brytning inom partiet, som skulle leda till en centerbildning av moderatliberalerna. Därför valde han "att hellre riskera en liten utbrytning åt vänster... och på det sättet hindra en stor utbrytning åt höger".

Den taktiska sidan hos Staaff kommer också utomordentligt fram i referaten av de brev som Staaff kort efter Eskilstunatalet skrev till två frånvarande partivänner, Frisinnade landsföreningens ordförande Ernst Beckman och generalkonsuln i Helsingfors David Bergström. I brevet till Beckman, som Palme kanske något överdrivet betecknar som "liberal utopist", framhävdes de ideologiska synpunkterna; det hade varit "en samvetsakt att säga ifrån åt den socialdemokratiska ledningen". I brevet till partimannen Bergström framhölls den taktiska motiveringen, behovet av att hindra en utbrytning av de moderatliberala.

I Palmes bok visas med en rad exempel — författaren Ludvig

Den liberale riksdagsmannen och kommunalpolitikern Sven Palme. Teckning av V Bergdahl i Dagens Nyheter 1909.

Nordström, Stockholms-Tidningens redaktör Erik Rinman och Alfred Petersson i Påboda — att fruktan och avskyn för socialis-

Hr Staaff står på egna ben.

Denna teckning av märket Jac i Stormklockan den 11 december 1909 avser att tolka förvirringen inom det liberala partiet efter Karl Staaffs Eskilstunatal.

men växte inom skilda borgerliga samhällsgrupper genom storstrejken. Det är, tror jag, en viktig synpunkt för förståendet inte blott av debatten 1909, utan av hela den följande utvecklingen. Borggårdskuppen kan måhända i viss mån ses som ett svar på storstrejken, en senkommen borgerlig reaktion mot socialistfaran. Det vore emellertid önskvärt att opinionen och stämningar i samband med storstrejken bleve grundligare belysta genom bearbetning av memoarer, dagböcker och brev

även från folk utanför partipolitikernas krets.

Självfallet har jag inte hunnit granska Palmes behandling av källmaterialet. Det enda fel jag kunnat konstatera är uppgiften att statsråden Alfred Petersson, Gustaf Roos och Lars Tingsten avgick ur Lindmanska ministären 1909; i själva verket avgick Tingsten, jämte Dyrssen och Juhlin, år 1907, Petersson och Roos jämte Trolle år 1909.

HERBERT TINGSTEN

I Utblick,

svenska kyrkans missionsledning, har missionsbiskopen i Syd-Rhodesia, Arvid Albrektson, publicerat en artikel, "Frihet och skiljemurar", om missionens uppgifter "i rasmötsättningarnas och självständighetsrörelsernas tid". Den välmärande uppsatsen vittnar om omedveten eller försåtlig konservatism inför negerernas krav på social och politisk likställighet. "I svensk press, också den kyrkliga, saknas inte svärmeandar, som vill få oss missionärer att predika... ett den sociala frigörelsens budskap", heter det. Hr Albrektson förklarar därefter att "visst ingår den tonen i det mäktiga ackord som evangelium skall låta klinga, men den får inte isoleras". Uppsatsens innehåll är emellertid i övrigt sådant att likgiltighet för eller ovilja mot "den sociala frigörelsen" framstår som ledmotiv. Hr Albrektson betonar

att "ett fritt samhälle är alls ingen garanti för att dess människor skulle vara fria"; för att klargöra vad han menar refererar han orimliga uppgifter av Sven Lidman om den höga självmordsfrekvensen i "det tekniska idealsamhället" Vällingby och drar slutsatsen att "i Vällingby bor många instängda inom gudsförgätenhetens murar". Den nationalistiska rörelsen i Rhodesia miss-tänkliggörs; ledarna påstås drivna "av personligt maktbegär och är tämligen likgiltiga för hur det går deras folk". I sin salvelsefulla suddighet ger artikeln intrycket att den kristne är fri och alla andra ofria och att det alltså inte är så mycket bevänt med social och politisk frihet — ungefär på samma sätt resonerar alla diktatorer. Det vore beklagligt och farligt om de svenska missionärerna genom en sådan förkunnelse blev förtryckarnas medlöpare; vi får hoppas att hr Albrektson inte är representativ för vare sig kyrkan eller för missionen direkt verkamma.